

ایوآپانف استاد زبان فارسی در دانشگاه صوفیا: تأثیر عجیب افسانه‌های شگفت‌انگیز شرق

تهیه کننده: مجتبی کیانی

● لطفاً خودتان را معرفی بفرمایید و از آثارتان بگویید.

□ من در سال ۱۹۵۸ [۱۳۳۷] در صوفیا متولد شدم. در سال ۱۳۵۶ وارد دانشگاه کابل - در رشته ادبیات فارسی - شدم و از سال ۱۳۵۹ تحصیلاتم را در رشته زبان‌ها و ادبیات شرقی در دانشکده شرق‌شناسی دانشگاه دولتی باکو ادامه دادم و در سال ۱۳۶۳ موفق به دریافت دیپلم گردیدم. از سال ۱۳۶۳ تا سال ۱۳۶۹ در مقام ویراستار ترجمه زبان‌های روسی و فارسی در «مؤسسه دولتی فرهنگ ملی» در صوفیا کار کردم. از سال ۱۳۶۴ به عنوان استاد فرهنگ و زبان فارسی در دانشگاه صوفیا (کلیمنت اخیست) کار می‌نمایم. از سال ۱۳۷۲ که کرسی ایران‌شناسی در دانشگاه صوفیا افتتاح شد، در مقام مدیر این کرسی برگزیده شدم و تاکنون مسئولیت امور این شعبه را نیز برعهده دارم. در این دانشگاه واحدهای ادبیات‌شناسی ایران، فارسی قدیم، ادبیات کلاسیک فارسی، ادبیات معاصر فارسی، تاریخ تمدن ایران، و ویرایش در ترجمه را تدریس می‌نمایم. همچنین جلسات سخنرانی درباره فرهنگ و دین فرس قدیم، و تاریخ و تمدن فرس قدیم در دانشگاه نوین بلغارستان برگزار می‌نمایم. علاوه بر اینها، استاد دستور زبان فارسی در دانشگاه آزاد بورگاس می‌باشم و در دبیرستان شماره ۱۸ به نام «ویلیام گلدستون» در صوفیا زبان فارسی را تدریس می‌کنم. در سمینارهای بین‌المللی ایران‌شناسی در کابل،

آنکارا و تهران شرکت نموده و مسافرت‌های فرهنگی به لنینگراد و باکو انجام داده‌ام.

● از چه وقت به زبان و ادبیات و فرهنگ فارسی علاقه‌مند شدید؟

□ مبالغه‌آمیز خواهد بود اگر مدعی شوم که جلوه‌های دلفریب شرق، حتی از ایام نوجوانی مرا مفتون خود کرده است. حقیقت این است که براساس یک تصادف خوب، مدت دو سال در افغانستان، کشوری که از هر بابت جالب و دیدنی است، زندگی می‌کردم و البته هنگامی که می‌خواستم وارد دانشگاه کابل شوم و نیز زمانی که در باکو می‌خواستم به تحصیلاتم ادامه دهم بیدرنگ رشته زبان فارسی را برگزیدم.

● انگیزه شما از آموختن زبان فارسی و نیز ادامه تحصیل در رشته ادبیات فارسی چه بود؟

□ در بلغارستان همگان به خوبی می‌دانند که فرهنگ فارسی از نظر حجم و ژرفا به فرهنگ یونان قدیم پهلو می‌زند و از این سبب همیشه توجه بلغارها را به خود جلب کرده است و خواهد کرد. این هم پوشیده نیست که ملت‌های ما در قدیم با هم تماس داشته‌اند و در نتیجه امروز در هر دو زبان، نکات و ضرب‌المثل‌های مشابه فراوان یافت می‌شود و در زبان بلغاری می‌توان لغات فارسی فراوان یافت. در حافظه فرهنگ فارسی نیز از ایام دور، نقشی از قبیله «بلغار» باقی مانده است که تاکنون نام بعضی اماکن و مفاهیم و یا حوادث طبیعی را به نوعی به آن ارتباط می‌دهد. چنین مواردی را در ادبیات کلاسیک فارسی به وفور می‌توان سراغ کرد.

● آیا شخص یا سازمان معینی هم شما را به آموختن زبان و فرهنگ فارسی تشویق کرد؟

□ صادقانه بگویم: مشوق مستقیم در انتخاب این رشته وجود نداشته است. لکن افسانه‌های شگفت‌انگیز شرق از ایام کودکی بر من تأثیر عجیب داشته‌اند و می‌توانند مشوق غیرمستقیم من در این انتخاب به شمار آیند. بعداً کتب ترجمه شده از فرهنگ فارسی درباره زندگی و در رابطه با حکمت شرق و همچنین بعداً نام‌های معروفی همچون فردوسی، رودکی، سعدی، خیام، حافظ، مولانا که در سراسر جهان و نیز در بلغارستان مشهورند، بر من تأثیر مثبت داشته‌اند و می‌توان گفت که شغل والدین من نیز در این زمینه مؤثر بوده است. پدرم سالیان دراز در مقام نماینده بازرگانی بلغارستان در

کشورهای مختلف و از جمله در کشورهای شرقی فعالیت کرده است و مادرم نیز نویسنده مشهوری است که بیش از بیست کتاب نوشته است.

● آیا تاکنون به ایران سفر کرده‌اید؟ اگر رفته‌اید فرهنگ و ادبیات ایران را در حد آشنایی خود چگونه ارزیابی می‌کنید؟

□ هرچند که تعجب آور به نظر بیاید، ولی باید بگویم که با این که مدت بیست سال است که به کار در بخش ادبیات و فرهنگ مشغولم، فقط یک بار آن هم دو سال قبل از من دعوت شد تا به کشور ایران بروم و در سمینار بین‌المللی استادان زبان و ادبیات فارسی شرکت و سخنرانی نمایم. خاطره این سفر بیست روزه مانند یک شعله در ذهنم روشن است و پیوسته آرزو می‌کنم که باز هم امکان این که به ایران سفر کنم و با نمایندگان ملت نجیب و مهمان‌نواز ایران از نزدیک دیدار و معاشرت نمایم وجود داشته باشد. درباره پرسش دوم باید عرض کنم که آشنایی من با ادبیات و فرهنگ ایران قبل از سفرم به ایران شکل گرفته بود و این اظهارات من باعث تعجب کسی نخواهد شد، لکن در هنگام سفر به ایران و اقامت در آنجا، روح شکوهمند آفرینشی و زیباشناسی فرهنگ فارسی را بیشتر لمس و درک کردم، و در من نفوذ بیشتری داشت.

● در حال حاضر مشغول چه کاری هستید و در کدام مرکز فعالیت می‌کنید؟

□ همان گونه که عرض نمودم، از سال ۱۳۶۴ فعالیت علمی و تدریسی من در مرکز زبان‌ها و فرهنگ خاوری در دانشکده ادبیات کلاسیک و نوین در دانشگاه صوفیا (کلیمنت اخیست) جریان دارد. این مرکز که الآن دانشجویان بلغار و خارجی در آن در هشت رشته در زمینه زبان‌ها و فرهنگ‌های خاوری مشغول آموزش هستند در نوع خود در منطقه بالکان و اروپا نظیر ندارد. درباره فعالیت‌های خود در این زمینه باید عرض نمایم که در سال‌های اخیر در دو جهت مهم کار می‌نمایم. از یک طرف من و همکارانم مدت چهارده سال است که به تدریس و گسترش فرهنگ و زبان فارسی مشغولیم و تلاش می‌کنیم تا این رشته را توسعه دهیم و آن را در بلغارستان بهتر جا بیندازیم و این کرسی را حقیقتاً آکادمیک نماییم. این راه خیلی دشوار است لکن با کمک سفارت جمهوری اسلامی ایران در بلغارستان و بنیاد توحید در صوفیا مشکلات را رفع می‌کنیم. از طرف دیگر مدت هشت سال است که مشغول پژوهش در زمینه آثار حکیم عمر خیام هستیم که کار بسیار دشوار ولی باارزشی است و شامل آثار، ترجمه و تألیف و

گزینش می‌شود. در نتیجه این هشت سال کار، موفق شدم که در آستانه نهصد و پنجاهمین سالگرد تولد این دانشمند، فیلسوف و شاعر فارسی، یک جلد از مجموع سه جلد پیش‌بینی شده را که حاوی نتیجه پژوهش‌هایم هست، آماده نمایم. در این کتاب به طور کلی یک پژوهش کامل علمی در زمینه اشعار خیام صورت گرفته است که دربرگیرنده مقدمه، گزینش سیصد رباعی بر اساس کهن‌ترین نسخ موجود رباعیات و نیز رباعیات چاپ شده شاعر، ترجمه ادبی رباعیات به زبان بلغاری و انگلیسی، و آوانگاری رباعیات است و توضیحات لازم و موسع درباره عصری که خیام در آن می‌زیست و درباره تاریخچه ظهور و رشد رباعی و تاریخچه خیام‌شناسی و آشنایی با اشعار خیام در سطح جهانی یک بررسی ارائه می‌شود.

در مقدمه راهنمایی لازم ارائه شده است تا خواننده بتواند فلسفه و فنون ادبی و دنیای شعر در شرق را که به طور کلی خیلی عمیق و پیچیده هستند، دریابد و بتواند جریان‌های کثیرالوجوه عقلانی، فلسفی، مذهب و واقعیت‌گرا را که به شکلی از اشکال می‌توانسته‌اند بر افکار خیام مؤثر باشند درک کند. در این مقدمه مباحث مرتبط با جدال دائمی بر سر انتساب خیام و آثار او به تصوف یا مکتب اپیکوری مطرح شده و درباره دلایل طرفداران هر دو نظریه توضیح داده شده است.

انتخاب رباعیات بر اساس چهار نسخه که قدیمی‌ترین نسخ خطی رباعیات محسوب می‌شوند و نیز با توجه به نسخه‌های چاپی رباعیات صورت گرفته، و با استفاده از این منابع متنوع یک تحلیل مقایسه‌ی نیز ارائه شده است. سعی ما در رابطه با این انتخاب‌ها این بوده که با توجه به نظرات آفرینشی و زیبایی‌شناسی خیام، اصلی‌ترین رباعیات که محصول طبع او بوده‌اند در این کتاب گردآوری شوند. در بخش تحلیل مقایسه‌ی کوشش می‌شود تا رباعیاتی که در طی قرون متمادی به دست آمده‌اند و شکل‌های مختلفی از رباعیات را نشان می‌دهند ارائه شوند و چنین کاری برای اولین بار در سطح جهان انجام می‌شود.

ترجمه ادبی رباعیات به زبان بلغاری و انگلیسی به گونه‌ی صورت گرفته است که متن ترجمه حتی‌المقدور از نظر لفظ و معنی با زبان و اندیشه اصلی شاعر قرابت داشته باشد. در خصوص مواردی که دارای ابهام هستند و موجب تفاسیر گوناگون می‌شوند و نیز در خصوص مواردی که در عبارات و کلمات اشاره‌های ضمنی و پوشیده وجود دارند توضیحات تکمیلی و راهنمایانه ارائه شده است. شیوه کار ما در این بخش از ترجمه‌های

خیام به زبان بلغاری، بی سابقه است.

برای این ده خوانندگان بتوانند آهنگ و اوزان رباعیات و قافیه‌های آنها را به همان گونه که سروده شده‌اند به خوبی درک کنند و از آنها لذت ببرند اقدام به آوانگاری رباعیات کردیم. می‌دانیم که وزن رباعی به طور کلی بیست و چهار گونه است که در عروض عربی به خوبی توضیح داده شده است و در فارسی کاربرد دارد و برای لذت بردن کسانی که فارسی نمی‌دانند و با الفبای فارسی آشنایی ندارند، آوانگاری این امکان را می‌دهد که شخصاً، رباعیات را به همان گونه که سروده شده‌اند قرائت نمایند. آوانگاری رباعیات خیام با استفاده از حروف لاتین برای اولین بار است که در دنیای ترجمه صورت می‌گیرد.

بخش توضیحات که یک چهارم حجم این کتاب را تشکیل می‌دهد ضروری بود، زیرا که بسیاری از رباعیات را نمی‌توان با یک ترجمه ساده برای خواننده قابل فهم ساخت. پس در همه موارد لازم به تفاسیر ضروری و ارائه توضیحات مفید پرداخته‌ایم. این گونه توضیحات کافی و وافی هم در هیچ ترجمه‌یی و در هیچ زبانی برای رباعیات خیام ارائه نشده است.

● به نظر شما اشعار خیام چه تأثیری بر ادبیات جهان داشته‌اند؟

□ یکی از چهره‌های تابناک که در بخش فلسفه و شعر شرق در سطح جهان توجه دانشمندان و ادبیات‌شناسان را به خود جلب کرده است و تحقیقات گوناگون در آثار ادبی وی در سطح جهان انجام شده است همانا ریاضیدان، فیلسوف، منجم، شاعر، حکیم ابوالفتح عمر بن ابراهیم خیام نیشابوری، عمر خیام است. پیدایی وی که در قرون وسطی در شرق صورت گرفت و در طی قرون نامش در سراسر جهان پخش شد، بار دیگر اثبات کرد که نبوغ انسانی فناپذیر است. پیامی که در آثار خیام نهفته است هزارها سال دیگر نیز وی را در ذهن بشریت زنده نگاه خواهد داشت.

البته در عرصه فهم دانش خیام در زمینه نجوم، ریاضی و فلسفه، امروزه دانشمندان می‌توانند با هم به تفاهم برسند، لکن در زمینه شعر همچنان نظریات و بیانات گوناگون در خصوص کارنامه خیام وجود دارد. اشعار خیام را نمی‌توان در چهارچوب معیارهای معمولی شعر گنجاند. رباعیات خیام به گونه‌یی مخصوص و بی سابقه اندیشه‌های فلسفی او را در زمینه درک از مفهوم زندگی بیان می‌کنند. قاطعانه می‌توان گفت که اگر رباعیات

خیام نبود ما اروپایی‌ها و به طور کلی همه کسانی که در خارج از دایره فرهنگ و زبان فارسی قرار داریم از نظر زیبایی‌شناسی و معنوی و روحانی خیلی فقیرتر می‌بودیم.

● انگیزه شما برای پرداختن به ترجمه رباعیات خیام چیست و این ترجمه طی چه مدت انجام شده است؟

□ رباعیات خیام چندین بار در بلغارستان ترجمه و چاپ شده‌اند، لکن تاکنون حتی یک بار هم به طور مستقیم از زبان فارسی صورت نگرفته‌اند. بیشتر این ترجمه‌ها از زبان‌های انگلیسی، روسی و فرانسوی انجام یافته‌اند و متأسفانه خیلی از اندیشه‌های خیام که در این ترجمه‌ها منعکس شده‌اند فاقد ظرافت، بلاغت و ایجازی هستند که قلم خیام از آنها برخوردار است و لذا پیام اصلی این شاعر را منعکس نمی‌کنند. با اطمینان کامل باید عرض کنم که ترجمه‌هایی که تاکنون از رباعیات خیام انجام شده‌اند معرف چهره حقیقی خیام نیستند، در حالی که خیام گوهر تابناکی در دریای شرق است و حتی اگر فردی یک بار از این سرزمین عبور کند از فیض خیام بهره‌مند می‌شود و به جلوه او خیره خواهد شد. من چندین سال است که محور جمال او هستم و تلاش دارم که از خرمن پربار وی خوشه‌یی بچینم. هنگامی که کتاب کنونی من که یک جلد از یک مجموعه سه جلدی حاوی ترجمه ادبی اشعار خیام و توضیحات مربوط به آنها و حاصل پژوهش‌هایم هست به چاپ برسد، خوانندگان آن خواهند توانست قضاوت نمایند و بگویند که در این مسیر تا کجا پیش رفته‌ام؟ و زمانی که دو جلد دیگر منتشر شوند آنگاه حقیقتاً خواهند توانست به طور کامل درباره تلاش‌های من در این زمینه به آسانی اظهار نظر نمایند.

● با خواندن اشعار فارسی چه احساسی می‌کنید؟

□ سؤال خیلی جالبی است و نیاز به پاسخ مفصل دارد، لکن کوشش خواهم کرد که به طور خلاصه به آن جواب بدهم. با خواندن اشعار فارسی حظ معنوی که سرشار از احساس و حکمت است به من دست می‌دهد و با این دریافت به معنویات ملتی راه می‌یابم که سال‌هاست آن را دوست دارم.

● آیا تاکنون به زبان فارسی شعر سروده‌اید؟

□ من کلام شاعرانه فارسی را بی‌نهایت دوست دارم و همه نیازهای معنوی و تعالی روح را در آن جست‌وجو می‌نمایم. البته عشق من به شعر فارسی به این مفهوم نیست که

می‌توانم شعر فارسی بسرایم. شاعران کلاسیک و معاصر فارسی آنقدر با استادی شکل و محتوای کلام را تعالی بخشیده‌اند که حداقل برای من در مقام یک خارجی اکنون ممکن نیست که در این زمینه به تجربه جدیدی دست بزنم.

● آیا آثار دیگری از قبیل نقد ادبی، یا ترجمه و یا کتابی دیگر تألیف کرده‌اید؟

□ بنده تاکنون ویراستاری، تقریظ‌نویسی، تألیف، ترجمه و مقدمه‌نویسی نوزده کتاب را برعهده داشته‌ام. مقالات و مصاحبه‌ها و تقریظ‌های بسیار از اینجانب دربارهٔ زبان و فرهنگ فارسی و ترجمه از زبان فارسی به زبان بلغاری و ادبیات بلغاری، در نشریات مختلف بلغارستان به چاپ رسیده است. نخستین کتاب من که پژوهش و ترجمه دربارهٔ خیام و رباعیات اوست آمادهٔ چاپ است و فقط باید هزینهٔ چاپ آن تأمین شود و جلد دوم کتاب دربارهٔ خیام را نیز تقریباً آمادهٔ چاپ نموده‌ام.

● آیا امکان مبادلهٔ فرهنگی میان دانشجویان بلغار و ایرانی وجود دارد؟ به نظر شما

چه راه‌هایی در این زمینه وجود دارند؟

□ با لطف وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی ایران و همکاری‌های سفارت جمهوری اسلامی ایران در بلغارستان و بنیاد توحید، چند سال است که دانشجویان ما برای دیدن یک دورهٔ یک ماههٔ آموزش زبان به ایران سفر می‌کنند. باید عرض کنم که برای دانشجویان ما هیچ چیز دیگر نمی‌تواند به اندازهٔ تماس با دانشجویان و اساتید ایرانی مفید باشد. دیدار دانشجویان ما از ایران باعث شده است که لحظاتی فراموش نشدنی از میراث عظیم فرهنگ ایران و روحیهٔ هنری ایرانیان در ذهن آنان باقی بماند. چنین اقداماتی می‌توانند علاقه به کشور شما را تشدید نمایند و تعداد علاقه‌مندان آموزش زبان فارسی در بلغارستان را افزایش دهند.

● آیا در نظر دارید که ترجمهٔ اشعار شاعر ایرانی دیگری را آغاز کنید؟

□ باید اعتراف کرد که زمینه‌های فراوانی برای پژوهش و کار در کرسی ایران‌شناسی در بلغارستان وجود دارد و اگر چندین نسل از کارشناسان ما در این رشته فعالیت و کار کنند باز هم نمی‌توان گفت که کار آنها برای معرفی و تبلیغ ادبیات و فرهنگ ایران و بلغارستان کافی است؛ و اگر حرف از معرفی ادبیات و فرهنگ در اروپا و جهان باشد، کار باید تا بی‌نهایت ادامه یابد. البته من یک برنامهٔ کار دارم که بهتر است اول آن را به نتیجه برسانم

و بعد از آن که نخستین مرحله از برنامه‌هایم که شامل چاپ و انتشار دو جلد از پژوهش‌های مربوط به خیام و آثار او است به نتیجه رسید (قرار است جلد سوم در این زمینه نیز به زودی تهیه شود). آنگاه درباره‌ی دیگر کارهایم صحبت خواهم کرد.

● لطفاً درباره‌ی رشته‌ی زبان فارسی در بلغارستان و تعداد دانشجویان صحبت کنید.

□ کار در زمینه‌ی ایران‌شناسی در بلغارستان از دیروز آغاز نشده است. چندین سال است که زبان فارسی در دانشگاه صوفیا توسط کارشناسان دیگر زبان‌های شرقی به عنوان زبان دوم تدریس می‌شود، لیکن می‌توان گفت که پیشرفت ایران‌شناسی در بلغارستان تقریباً از دهه‌ی اخیر شروع شده است. در سال ۱۳۶۹ در دانشگاه صوفیا ادبیات ایران به عنوان رشته‌ی دوم و فرعی پذیرفته شد و تا امروز نیز ادامه دارد. از سال ۱۳۷۲ ایران‌شناسی به عنوان یک رشته‌ی جداگانه پذیرفته شد و دانشجویان این رشته وارد دانشگاه شدند که امسال دانشجویان دوره‌ی اول این رشته فارغ‌التحصیل می‌شوند. در این بخش، دانشجویان طی یک دوره‌ی پنج ساله‌ی تحصیلی، حدود سی واحد درسی را می‌گذرانند که زبان محاوره‌ی فارسی، دستور زبان فارسی، زبان‌شناسی هند و ایرانی، عبارت‌شناسی، لهجه‌ی فارسی‌شناسی، زبان دوم از خانواده‌ی زبان فارسی (مانند زبان کردی، پشتو و غیره)، زبان قدیم ایرانی (مانند وِدایی)، فنون بلاغت در زبان فارسی، تاریخ ایران، تمدن ایران، ادبیات ایران، ادبیات قدیم ایران، ادبیات کلاسیک فارسی، ادبیات معاصر فارسی، عروض و قافیه در شعر فارسی از این جمله‌اند. تعداد دانشجویان زبان فارسی بیش از سی و پنج نفر است که تعدادی از آنان در رشته‌ی زبان و ادبیات فارسی تحصیل می‌کنند، تعدادی زبان فارسی را به عنوان زبان دوم می‌آموزند و تعدادی دیگر زبان فارسی را به عنوان زبان دوم از رشته‌های دیگر شرق‌شناسی می‌آموزند. البته کلیه‌ی این دانشجویان در دانشگاه صوفیا هستند و برخی از دانشجویان دانشگاه‌های دیگر نیز برای آموختن زبان و ادبیات فارسی علاقه نشان می‌دهند. در «دانشگاه جدید بلغارستان» تاریخ و تمدن ایران و فرهنگ و دین ایران قدیم را می‌آموزند و در «دانشگاه آزاد بورگاس» از بنادر مهم (بلغارستان در غرب دریای سیاه) تا این اواخر دانشجویان رشته‌ی حقوق بین‌الملل زبان فارسی را به عنوان زبان اصلی خارجی می‌آموختند. همچنین یک سال و نیم قبل گروهی از دانش‌آموزان دبیرستان شماره‌ی هیجده نیز که زبان فارسی را به عنوان زبان اصلی خارجی آموخته بودند گواهینامه‌های خود را دریافت کرده‌اند. از این اطلاعات و آمار

می‌توان نتیجه گرفت که در بلغارستان نسبت به زبان و ادبیات فارسی علاقه فراوان وجود دارد که مایه خورسندی است و در عین حال وظایف ما را مهم‌تر و مشکل‌تر می‌سازد.

● در پایان ضمن تشکر فراوان لطفاً اگر مطلب دیگری را ضروری می‌دانید بیان بفرمایید.

□ شخصاً نیاز فراوان به تماس مستقیم با حقایق کنونی موجود در ایران، با ایرانیان، با زبان فارسی و با ادبیات امروزی دارم. گاهی در خواب می‌بینم که در تهران هستم و تهران همچنان پر سر و صدا، رنگین، فشنگ و نزدیک به من است، لکن هنگامی که بیدار می‌شوم فقط تأسف می‌خورم.

